

Perspektiver på hva en førskolelærer trenger å kunne om religion

Rammeplananalyse og preskriptive innspill

Bengt-Ove Andreassen, Institutt for lærerutdanning og pedagogikk,
Universitetet i Tromsø, Norge

Title: Perspectives on what a preschool teacher need to know about religion: Curriculum analysis and prescriptive suggestions.

Abstract: What does a pre-school teacher need to know about religion? This question is discussed in two separate parts of the article. The first part is a curriculum analysis of the framework surrounding Early Childhood Education and the three year undergraduate program for pre-school teachers in Norway. The analysis leads to a critical discussion on the bias towards Christian values in this framework. The second part of the article is prescriptive, answering the article's research question. The outline of what a pre-school teacher's competence on religion should consist of draws on the analysis and critical discussion in the first part. Here, arguments for including perspectives drawn from secular academic Religious studies in the three-year undergraduate program for pre-school teachers are presented. The main argument is that perspectives from Religious studies will ensure equal treatment of all religions and life views, and thus ensure the teaching to be in accordance with international conventions regarding human rights, which Norway are committed to.

Keywords: Religion; Religious education; Pre-school teaching; Pre-school teacher education; Human rights; Religious studies

Email: bengt.ove.andreassen@uit.no

Peer-reviewed article: Sent to reviewers March 2011, Accepted April 2011, Published 28.06.2011

Denne artikkelen stiller spørsmålet om hvilken kompetanse en førskolelærer bør ha om religion. Mulige svar presenteres og drøftes gjennom to deler. Den første delen er analytisk i forhold til de rammer og kompetansekrav som formuleres i gjeldende rammeverk: Barnehagelovens formålsparagraf, fagområdet *Etikk, religion og filosofi* (heretter ERF) i rammeplanen for barnehagen (Kunnskapsdepartementet 2006, 2011) og i fagområdet *Religion, livssyn og etikk* (heretter RLE) i rammeplanen for førskolelærerutdanningen (Kunnskapsdepartementet 2009). Her gjøres det en kritisk drøfting av barnehagens verdiforankring og hva rammeverket angir som relevant kunnskap om religion for en før-

skolelærer. Del to er preskriptiv på bakgrunn av analysen i første del. Her tas det til orde for at RLE-faget i førskolelærerutdanningen bør ta sikte på å gi førskolelærer en kompetanse i forhold til religion som faktor i dagens flerkulturelle og globaliserte samfunn. Det argumenteres derfor at det ikke er tilstrekkelig at kristendommen og livssynshumanismen er de eneste religioner og livssyn som nevnes eksplisitt, selv om planverket også tar for gitt at andre religioner og livssyn nevnes.

Artikkelens overskrift signaliserer at det tas for gitt at førskolelærere bør kunne noe om religion. Selvsagt kunne spørsmålet i artikkelen vært formulert annerledes og mer utfordrende:

Trenger en førskolelærer å kunne noe om religion? I forlengelsen av et slikt spørsmål ville et interessant tankeeksperiment være å tenke seg at det ikke var referanser til religioner og livssyn i barnehagens formålsparagraf, at fagområdet ERF ble fjernet fra rammeplanen for barnehagen, og at fagområdet RLE ble fjernet fra rammeplanen fra førskolelærerutdanningen. Det vil i så fall betydd at beskrivelsen av barnehagens og førskolelærerutdanningens kontekst, at "Norge er blitt et flerkulturelt samfunn, der religiøst mangfold blir stadig mer tydelig" (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 11), ble overlatt til andre fagområder å utlede. Det kunne kanskje tenkes at Norge som flerreligiøst samfunn kunne integreres som tema i pedagogikk eller i samfunnsfag i førskolelærerutdanningen? Forfatteren av denne artikkelen er imidlertid av den oppfatning av at en førskolelærerutdanning – som alle lærerutdanninger – som skal utdanne for pedagogisk virksomhet i et flerkulturelt og flerreligiøst samfunn, bør ha et religionsfag som gir kunnskap om religioner og livssyn. Utfordringen for et religionsfag for framtiden, er imidlertid å sikre en kvalitativ likebehandling av religioner og livssyn som er i tråd med de internasjonale konvensjoner som Norge har forpliktet seg til. Et sentralt argument i artikkelen er at flere religioner bør nevnes eksplisitt i rammeplanene for barnehage og førskolelærerutdanning, blant annet for å sikre større grad av religionslikhet. Da unngås en kvalitativ og kvantitativ slagside mot kristendommen. For å sikre kvantitativ og kvalitativ likebehandling av religioner og livssyn, bør et religionsfag i førskolelærerutdanningen bygge på perspektiver fra religionsvitenskapen.

Artikkelen er et bidrag til å øke fokus på innhold og kvalitet i førskolelærerutdanningen. Oppmerksomheten som er rettet mot kvalitet i barnehagene i Stortingsmelding nr 41 (2008–2009) *Kvalitet i barnehagen*, gir også utfordringer om å gjennomtenke kvalitet i førskolelærerutdanningen. Nokut-evalueringen av førskolelærerutdanningen i 2010 (Nokut, 2010) satte, etter mitt syn, lite fokus på det faglige innholdet i de ulike fagområdene i førskolelærerutdanningen. Denne artikkelen er et ønske om en fagdebatt som nettopp retter seg mot det faglige innholdet i førskolelærerutdanningen. Økt fokus på faglig kvalitet i førskolelærerutdanningen, vil, i tillegg til bedre førskolelærere, også kunne bidra til å øke utdanningens status.

EMPIRISK UTGANGSPUNKT

Artikkelen tar utgangspunkt i gjeldende rammeverk for barnehage og førskolelærerutdanning. Fagområdene Etikk, religion og filosofi (ERF) i *Rammeplanen for barnehagens oppgaver og innhold* (Kunnskapsdepartementet 2006, 2011) og fagområdet Religion, livssyn og etikk (RLE) i *Rammeplan for førskolelærerutdanningen* (Kunnskapsdepartementet, 2009), samt gjeldende barnehagelov slik den presenteres i Odelstingsbeslutning 5. desember 2008 (Odelstinget, 2008). Det gjøres en gjennomgang og analyse av disse dokumentene.

Etter å ha vært på høring høsten 2010 ble forskrift for rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver vedtatt av regjeringen den 10. januar 2011. I skrivende stund finnes den siste versjonen av rammeplanen for barnehagen kun i elektronisk form (Kunnskapdepartementet, 2011). Det kan for øvrig kommenteres at Kunnskapsdepartementet presiserer at det er gjort følgeendringer i den justerte rammeplanen på bakgrunn av den nye formålsparagrafen i barnehageloven som ble vedtatt 2008 (Odelstinget, 2008) og som trådte i kraft 1. august 2010. Siden det er gjort følgeendringer har det derfor ikke vært nedsatt noe rammeplankomiteé. Det betyr at det er Kunnskapsdepartementet som har gjort justeringene. De viktigste følgeendringene i den justerte rammeplanen er for øvrig gjort i kapittel 1 *Barnehagens formål, verdi grunnlag og oppgaver*, særlig kapittel 1.1, 1.2 og 1.3. Kunnskapsdepartementet påpekte imidlertid i svar på direkte henvendelse fra artikkelforfatteren (e-post datert 17.08.2010), at det i Stortingsmelding 41 (2008–2009) *Kvalitet i barnehagen* varsles en revisjon av rammeplanen for barnehagen. I svaret presiseres det at "Kunnskapsdepartementet har enda ikke tatt stilling til hvordan dette arbeidet skal organiseres".

Materialet analyseres som tekster som uttrykker de ideologiske føringer og ønsker for utdanningssystemet. Tekstene er offisielle italesetelser av de politiske vedtatte intensjoner for barnehagen og førskolelærerutdanningen (Goodlad, 1979, s. 61; Copley, 2008, s. 207). De gjenspeiler slik sett samfunnets ønsker og gir retningslinjer for kompetansekrav til førskolelærere og førskolelærerutdanningsinstitusjoner.

Dokumentene kan derfor også sies å være normative. Utdanningsinstitusjoner som tilbyr førskolelærerutdanning, må også ha et blikk mot barnehagene og rammeverket for barnehagene for å kunne framstå som relevant. Artikkelen

legger derfor til grunn offentlige og normative dokumenter for to praksisfelt som henger tett sammen. Førskolelærerutdanningen kan riktignok ses på som et atskilt praksisfelt med et eget rammeverk, mens barnehagen er et annet. For å framstå som relevant, må imidlertid førskolelærerutdanningens kompetansekrav og kvalitet selvsagt ses i lys av det praksisfeltet som framtidige førskolelærere skal gå inn i. Derfor legger denne artikkelen til grunn en gjennomgang av offentlig og normativt rammeverk for barnehagen, og dernest for førskolelærerutdanningen. I siste del av artikkelen, drøftes begge disse områdene sammen i lys av det spørsmålet artikkelen stiller innledningsvis: Hva trenger en førskolelærer å kunne om religion?

En viktig metodologisk presisering er at det foreliggende empiriske grunnlag ikke kan si noe om faktisk undervisningspraksis i førskolelærerutdanningen. Verken på de ulike utdanningsinstitusjonene som tilbyr førskolelærerutdanning eller eksisterende kompetanse for førskolelærere.¹ Artikkelen har slik sett en klar begrensning til å gjelde kun den overfor refererte tekstkorpus. I Goodlads (1979, s. 61) klassiske beskrivelse av læreplaner, vil det si at artikkelen empirisk legger til grunn den *formelle* læreplanen som formelt vedtatt offentlig dokument. Samtidig er artikkelens analyse og drøfting rettet mot det sett av ideer (*ideenes* læreplan) som til sammen utgjør den formelle læreplanen.

Goodlads klassiske perspektiv på læreplaner, kan med fordel suppleres med nyere teoretiske innfallsvinkler. Den engelske pedagogen Stephen J. Ball har tatt til orde for analyser av utdannings- og kunnskapspolitikk som både tar høyde for et makro og et mikronivå (Ball, 1994, 2008). Ved å inkludere begge nivåer, kan skole og barnehage som sosiale institusjoner ses i lys av et diskursivt maktperspektiv. Ball skiller i sin analyse og teoriutvikling mellom *policy as text* og *policy as discourse*. Med dette skillet ønsker Ball å få fram at politiske prosesser (*policy as text*) og den diskursen vedtakene skal implementeres i (*policy as discourse*) påvirker hverandre (Ball, 1994, s. 15). Politiske behandlinger og vedtak i tilknytning til rammeplaner for fagområdet i barnehagen og førskolelærerutdanningen,

gjenspeiler slik sett både samfunnets overordnede ønsker og intensjoner, samtidig som de gir føringer i praksisfeltet. Med utgangspunkt i Balls perspektiver er artikkelen basert på en analysestrategi som retter spesiell oppmerksomhet mot *policy as text* og mulige konsekvenser for *policy as discourse* i praksisfeltet. Det handler om at lære- og rammeplaner kommuniserer grunnleggende verdier og holdninger som impliserer et maktperspektiv i omtalen av religioner og livssyn. Ball peker på at politiske prosesser ofte bidrar til å skape "sannhetsregimer" og retter oppmerksomheten mot at noen stemmer og tekster kan tillegges stor autoritativ betydning, og slik kan skape maktreasjoner og maktposisjoner (Ball, 1994, s. 22). I forhold til dette, understreker Ball betydningen av å analysere og å gjenkjenne den dominante diskurs eller dominerende stemme. I artikkelen vies derfor spesiell vekt på kristendommen som den dominante religion i rammeverket for barnehage og førskolelærerutdanning. Et sentralt spørsmål er hvordan en bestemt strategisk konstruksjon og forståelse av kristendommen har gjort det mulig å videreføre og reetablere dens status og posisjon i norsk utdanningssektor. Spørsmålet må ses i lys av kapittel 1.4 i Rammeplan for førskolelærerutdanningen, som for øvrig er felles for alle lærerutdanningene. Det gir en beskrivelse av Norge som et globalisert og flerkulturelt samfunn der førskolelæreren må "kunne samarbeide med foreldre/foresatte fra ulike kulturer" (Kunnskapsdepartementet, 2009, s. 9). Det skulle tilsi at førskolelærer bør være i besittelse av kunnskaper om religioner som er relevant for samarbeid med foreldre eller foresatte. Kunnskaper om religioner og livssyn handler dermed ikke bare å praktisk arbeid med fagområdet ERF i barnehagen, men om en generell kulturell kompetanse som er relevant for den generelle aktiviteten i barnehagen. Et gjennomgående trekk i artikkelen vil være å vise hvordan forståelsen av kristendommen i rammeverket for barnehage og førskolelærerutdanning skaper en maktreasjon i forhold til forståelsen av andre religioner og livssyn.

FORMÅLSBESTEMMELSEN I BARNEHAGELOVEN

Samfunnsendringer og et stadig mer flerkulturelt samfunn skapte rundt tusenårsskiftet et behov for en ny formålsbestemmelse for både barnehage og skole. I tillegg hadde Norge

1. En gjennomgang og analyse av førskolelærerutdanningsinstitusjonenes lokalt utviklede fagplaner (emneplaner, studieplaner) for RLE er under utarbeidelse. Det ville sprengte rammene for denne artikkelen å ta med dette arbeidet her.

inkorporert internasjonale menneskerettighetskonvensjoner (i 1999 og 2003), som skulle være juridisk bindende (jf. Elgesem, 2003). I 2007 ble den norske stat dømt av *Den europeiske menneskerettighetsdomstolen* (EMD) i Strasbourg for brudd på artikkel 2, protokoll nr. 1, vedrørende foreldres rett til å oppdra sine barn i tråd med egen overbevisning (Lied, 2009). Det var dermed flere ting som tilsa at en ny formålsbestemmelse for barnehage og skole måtte på plass. Den femte desember 2008 vedtok Odelstinget ny formålsparagraf for barnehagen (Odelstinget, 2008).¹ Den erstatter formålsparagrafen vedtatt i 1983 som i prinsippet har vært uforandret, trass i revisjoner av barnehageloven i 1995 og 2005.

Arbeidet med revisjon av barnehagens formålsparagraf startet i juni 2006 med oppnevnelser av Inga Bostad som leder for arbeidet. Bostad-utvalget leverte sin innstilling, *NOU 2007:6 Formål for framtida*, i juni 2007 (Kunnskapsdepartementet, 2007). Her presiserte utvalget at forslaget som ble presentert var et uttrykk for et formål for barnehagen som kunne virke samlende og som flest mulig kunne slutte opp om, "uavhengig av religiøs, kulturell, etnisk eller nasjonal tilknytning." (s. 22). Samtidig forsøkte utvalget å få fram den lange kristne og humanistiske tradisjonen Norge står i. Utvalgets arbeid kan derfor sies å ha vært preget av en spenning mellom *universelle* og *partikulære* verdier (jf. Stubø, 2010).

Utvalgets forslag lå til grunn for den videre politiske behandlingen av endringer i formålsparagrafene for barnehagen og grunnskolen. Når Odelstinget gjorde sitt vedtak i desember 2008 var det av en lovtekst som i stor grad fulgte Bostad-utvalgets forslag, men med noen justeringer. Etter den politiske behandlingen ble den nye formålsparagrafen (§1) i barnehageloven lydende:

Barnehagen skal i samarbeid og forståelse med hjemmet ivareta barnas behov for omsorg og lek, og fremme læring og danning som grunnlag for allsidig utvikling. Barnehagen skal byg-

1. Formålsparagrafen trådte ikke i kraft før 1. august 2010. For at endringene kunne tre i kraft mente Kunnskapsdepartementet det var nødvendig å foreta enkelte endringer i barnehageloven, blant annet endringer i forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver (jf. Høringsbrev datert 30.06.2010). Det resulterte i de ovenfor kommenterte følgeendringene fra Kunnskapsdepartementet.

ge på grunnleggende verdier i kristen og humanistisk arv og tradisjon, slik som respekt for menneskeverdet og naturen, på åndsfrihet, nestekjærlighet, tilgivelse, likeverd og solidaritet, verdier som kommer til uttrykk i ulike religioner og livssyn og som er forankret i menneskerettighetene. (Odelstinget, 2008)

I forhold til Bostad-utvalgets forslag (Kunnskapsdepartementet, 2007, s. 13), ble formuleringen om at barnehagen skal "bygge på verdier i kristen og humanistisk arv og tradisjon" løftet fram tidligere i lovteksten. I tillegg til å bygge på kristen og humanistisk arv og tradisjon, skal barnehagen bygge på "verdier som kommer til uttrykk i ulike religioner og livssyn og som er forankret i menneskerettighetene". Disse verdiene er angivelig åndsfrihet, nestekjærlighet, tilgivelse, likeverd og solidaritet.

Å tilskrive slik allmenn og universell gyldighet til alle religioner, livssyn og menneskerettighetene, synes å være utvalgets ønske om å finne innhold og formuleringer som kan favne alle. I et religionsvitenskapelig perspektiv, og Balls makt-perspektiv, er en slik beskrivelse både interessant og problematisk. Formuleringen synes å være en strategisk tolkning, eller (re)konstruksjon, av partikulære kristne og vestlige verdier som allment gjeldende. Verdier som nestekjærlighet og tilgivelse må kunne sies å være utviklet som partikulære kristne verdier, og kan ikke uten videre forstås å være universelle, slik det formuleres i barnehagelovens formålsparagraf. Formuleringene i formålsparagrafen må i stedet kunne sies å være uttrykk for en normativ tenkning, og uttrykk for et ønske om hva som *bør* oppfattes som universelle verdier. Den politiske vedtatte formålsparagrafen synes i større grad å løfte fram verdier som i utgangspunktet er partikulært kristne, for deretter å rekonstruere de samme verdiene som universelle.

I et religionsvitenskapelig perspektiv er det derfor nærliggende å tolke barnehagelovens nye formålsparagraf som et uttrykk for en rådende vestlig kristen-religiøs diskurs. Når verdier som nestekjærlighet, tilgivelse, likeverd, åndsfrihet og solidaritet eksplisitt beskrives som universelle, er det uttrykk for en åpenbar kristen ideologiserende og politiserende diskurs. Dette blir tydelig i fagområdet ERF i den nye forskriften for barnehagens innhold og oppgaver fra 2011, noe jeg kommer tilbake til nedenfor.

Formuleringene i gjeldende barnehagelov kan riktignok sies å være et typisk eksempel på de

kompromisser som gjerne preger prosessene når rammeverk for utdanning skal utvikles, for øvrig noe læreplanforskningen har påpekt lenge (jf. Goodlad, 1979). I barnehagens formålsparagraf er såkalte universelle og partikulære verdier forsøkt forent på best mulig måte. Den eksplisitte forankringen i kristne verdier synes imidlertid å være noe nedtonet ved at humanistisk arv nå nevnes parallelt. Der lovteksten fra 1983 uttrykte at ”oppdragelsen skal skje i samsvar med kristne grunnverdier”, heter det nå at ”barnehagen skal bygge på grunnleggende verdier i kristen og humanistisk arv og tradisjon”. Endringen framstår primært som tekstlig, og det kan dermed stilles spørsmålsteget ved om dette signaliserer signifikante endringer i den faktiske verdiforankringen.

RELIGION OG LIVSSYN I RAMMEPLANEN FOR BARNEHAGEN

I *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver* (2006) gis det noen innledende kommentarer til den daværende barnehagelovens formålsbestemmelse fra 1983:

Barnehageloven slår fast at oppdragelsen i barnehagen skal skje i samsvar med kristne grunnverdier. Dette innebærer at barnehagen skal bygge sin virksomhet på de etiske grunnverdier som er forankret i kristendommen, og som forutsettes å ha bred oppslutning i befolkningen i Norge. Med kristne grunnverdier forstås medmenneskelighet eller nestekjærlighet, tilgivelse, menneskeverd, likeverd, ansvar for fellesskapet, ærlighet og rettferdighet. Dette er verdier vi også finner igjen i de fleste religioner og livssyn. Barnehagen skal lære barna om tro og verdier. Opplæring til tro er hjemmets ansvar. (Kunnskapsdepartementet, 2006, s. 9)

Interessant nok defineres medmenneskelighet, nestekjærlighet og tilgivelse som kristne grunnverdier. I den nye formålsparagrafen og følgeendringene til forskrift for rammeplan for barnehagen, skal disse forstås som universelle verdier. Dermed synliggjøres den kristne ideologiserende og politiserende diskurs nevnt ovenfor, der målsetningen synes å være å løfte fram kristne verdier som universelle. I 2006-planen var disse verdiene partikulært kristne og norske, mens i 2011 er de også allmenne og universelle.

I 2006-planen forankres verdigrunnlaget for oppdragelsen i barnehagen utelukkende til kris-

tendommen, mens denne verdiforankringen er supplert med referanse til humanistisk tradisjon i den justerte rammeplanens kapittel 1.1 *Barnehagens verdigrunnlag*:

I Norge har den kristne og humanistiske tradisjon hatt historisk og kulturell innvirkning på samfunnsutviklingen. Kristen og humanistisk som begrepspar understreker at dette er retninger som historisk både har utfylt og korrigert hverandre. Norge er blitt et flerkulturelt samfunn, der religiøst mangfold blir stadig mer tydelig. Ved å synliggjøre religioner og livssyn i formålet, anerkjennes både at religioner og livssyn har en plass i det offentlige rom og at det er plass for en åndelig dimensjon i barnehagen. En slik plass må brukes som utgangspunkt for dialog, åndsfrihet og respekt for mangfold, ikke for å uttrykke et religiøst eller verdimesig hegemoni. Skal barnehagens verdigrunnlag kunne ha legitimitet for alle som likeverdige individer, må det være mulig for barn, foreldre og ansatte med ulik religiøs og livssynsmessig tilhørighet å slutte seg til verdigrunnlaget. (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 11)

I følgeendringene som er gjort i den justerte rammeplanen, understrekes tydelig at kristen og humanistisk tradisjon har preget norsk kultur og samfunnsutvikling. ”De har utfylt og korrigert hverandre”. Religioner og livssyn forstås slik sett som et historisk-kulturelt produkt knyttet til en spesifikk norsk tradisjon og kultur.

Nytt er en ’åndelig dimensjon’ i barnehagen, og det presiseres at:

En slik plass må brukes som utgangspunkt for dialog, åndsfrihet og respekt for mangfold, ikke for å uttrykke et religiøst eller verdimesig hegemoni. (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 11).

Åndsfrihet formuleres, i et par avsnitt senere i forskriften, også som ”en forutsetning for alle kulturinstitusjoner i samfunnet” (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 11). Umiddelbart synes det å ligge en spenning mellom en åndelig dimensjon og åndsfrihet, men denne spenningen blir forsøkt unngått ved å knytte begge begrepene til nestekjærlighet, likeverd og solidaritet, som ”er grunnleggende for forholdet mellom mennesker” (s. 12). Den åndelige dimensjonen, åndsfrihet, samt verdiene som i 2006 var kristne

grunnverdier, er i 2011 ”grunnleggende for forholdet mellom mennesker.” (s. 12). Dermed kommer den kristne ideologiske og politiske diskursen til overflaten i rammeverket enda en gang.

Å åpne for en ”åndelig dimensjon” synes videre å være et forsøk på å lansere et åpent og allment begrep som kan være inkluderende i forhold til barnehagens religions- og livssynsmangfold. Det peker i retning av et forsøk på å få til en universell verdiforankring. Begrepet ’åndelig’ kan forstås å være lettere å akseptere enn et begrep som ’religiøst’, selv om begrepene har åpenbare tangeringspunkter. Bruken av begrepet ’åndelig’ synes også å være en del av en internasjonal, og kanskje særlig britisk, trend der en såkalt *spiritual dimension* har vært tatt til orde for i religionsfagene. I en norsk og nordisk sammenheng er slike perspektiver presentert for både barnehage og skole (se f.eks. Sagberg, 2006, 2007, 2008; Leganger-Krogstad & Berge, 2009). Forståelsen av religion som et historisk og kulturelt produkt suppleres dermed med en mer ontologisk, eksistensiell og psykologisk dimensjon. En ’åndelig dimensjon’ kan sies å bygge på et teologisk og europeisk-kristent religionsbegrep (jf. Jensen, 2003, s. 26ff).

FAGOMRÅDET ETIKK, RELIGION OG FILOSOFI (ERF) I RAMMEPLANEN FOR BARNEHAGEN

I rammeplanen for barnehagen innledes hvert fagområde med et innledende avsnitt. Deretter følger to deler med målformuleringer. Den ene delen omtaler hva barna i barnehagen skal møte, og den andre delen handler om hva personalet må gjøre for å arbeide i retning av dette. I den innledende delen formuleres noen overordnede målsetninger for fagområdet. I følgeendringene (Kunnskapsdepartementet, 2011) ble det gjort noen justeringer i denne innledningen til fagområdet ERF (kap. 3.5) og det formuleres nå:

Etikk, religion og filosofi er med på å forme måter å oppfatte verden og mennesker på og preger verdier og holdninger. Religion og livssyn legger grunnlaget for etiske normer. Kristen tro og tradisjon har sammen med humanistiske verdier gjennom århundrer preget norsk og europeisk kultur. Respekt for menneskerverd og natur, åndsfrihet, nestekjærlighet, tilgivelse, likeverd og solidaritet er verdier som kommer til uttrykk i mange religioner og livssyn og som er forankret i menneskerettig-

hetene. Norge er i dag et multireligiøst og flerkulturelt samfunn. Barnehagen skal reflektere og respektere det mangfoldet som er representert i barnegruppen, samtidig som den skal ta med seg verdier i kristen og humanistisk arv og tradisjon. Den etiske veiledning barnehagen gir barn, må ta hensyn til barnets forutsetninger og det enkelte hjemms kulturelle og religiøse eller verdimeslige tilknytning. (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 45)

Sammenlignet med 2006-planen, er det innledende avsnittet for fagområdet fra 2011 supplert med en presisering av forankring i menneskerettigheter og viktigheten av menneskeverd, samt de tidligere nevnte *universelle* verdiene åndsfrihet, nestekjærlighet, tilgivelse, likeverd og solidaritet. Religion tilskrives stor betydning for menneske og samfunn. Det uttrykkes i klartekst at kristendommen og humanismen er av stor betydning for norsk og europeisk kulturarv. Samtidig understrekes det at Norge er et multireligiøst og flerkulturelt samfunn. Dette gir selv sagt utfordringer og antyder en bredt sammensatt kompetanse hos forskolelærere når det gjelder religioner og livssyn.

Den kristne tradisjonen skal, i følge den gjeldende rammeplanen, vektlegges spesielt. Samtidig skal en i barnehagen være åpen og inkluderende overfor andre religioner og livssyn. En partikulær og en universell verdiforankring forsøkes slik sett forent. Når dette konkretiseres i målformuleringer for hva barna i barnehagen skal møte, gir det ytterligere innsikt i hva som forventes av førskolelæreres kompetanse om religion. Gjennom arbeidet med etikk, religion og filosofi skal barnehagen bidra til at barna

- erfarer at grunnleggende spørsmål er vesentlige, ved at det gis anledning og ro til undring og tenkning, samtaler og fortellinger
- tilegner seg samfunnets grunnleggende normer og verdier
- utvikler toleranse og interesse for hverandre og respekt for hverandres bakgrunn, uansett kulturell og religiøs eller livssynsmessig tilhørighet
- får innsikt i kristne grunnverdier og deres plass i kulturen
- får kjennskap til kristne høytider og tradisjoner

- får kjennskap til tradisjoner knyttet til høytider i religioner og livssyn som er representert i barnegruppen
- blir kjent med religion, etikk og filosofi som del av kultur og samfunn. (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 45ff)

I følgeendringene fra 2011 er det kun gjort endringer i tre av sju kulepunkter, blant annet ved at punktene om kristne og andre religioners høytider er slått sammen til ett. Kulepunktene formulerer nå at barna:

- får innsikt i grunnleggende verdier i kristen og humanistisk arv og tradisjon og deres plass i kulturen
- får kjennskap til kristne høytider og tradisjoner og tradisjoner knyttet til høytider i religioner og livssyn som er representert i barnegruppen. (Kunnskapsdepartementet, 2011)

De innledende verb som *erfare*, *tilegne*, *få innsikt*, *få kjennskap*, og *bli kjent med* er videreført i 2011-planen, og indikerer fremdeles i noe ulik grad hva som skal vektlegges av de ulike delene i fagområdet. Barna i barnehagen skal få *innsikt* i grunnleggende kristne – og fra 2011 – humanistiske verdier, *kjennskap* til kristne høytider og tradisjoner, og *kjennskap* til eventuelle andre religioner og livssyn som er representert i barnegruppen. Kristendommen er den eneste religion eller livssyn som nevnes eksplisitt, slik det også gjøres i barnehageloven. Kjennskap til eventuelle andre religioner er forbeholdt det som er representert i barnegruppen. Det eneste som står fast, er kjennskap og markeringer av kristne høytider og tradisjoner. Andre religioner og livssyn kan dermed stå i fare for å bli redusert til en markering av at det er religioner og livssyn som skiller seg fra det vanlige, fra kristendommen. På dette området blir dermed de partikulært kristne verdiene det eneste som løftes fram, mens de universelle verdiene nedtones. Det kommuniserer et kompetansekrav til førskolelærere som primært rettes mot kunnskap om kristendommen og kristne verdier.

I den andre delen av fagområdet i rammeplanen fra 2011 formuleres det utfordringer og praktisk-didaktiske kompetansekrav for personalet. Også her er de samme målformuleringene videreført fra 2006- til 2011-planen. For personalets arbeid med fagområdet antydes ytterligere hva en førskolelærer bør kunne om religion:

- være seg sitt yrkesetiske ansvar for praktisering av barnehagens verdigrunnlag bevisst
- møte barnas tro, spørsmål og undring med alvor og respekt
- skape rom for opplevelser, undring, ettertanke og gode samtaler
- skape interesse for og bidra til forståelse og toleranse for forskjellige kulturer og ulike måter å leve på
- hjelpe barn i konfliktsituasjoner til å finne konstruktive løsninger
- være seg bevisst den betydning personalet har som forbilder og opptre slik at barna kan få støtte i egen identitet og respekt for hverandre
- la den kristne kulturarven komme til uttrykk blant annet gjennom høytidsmarkeringer
- markere andre religiøse, livssynsmessige og kulturelle tradisjoner som er representert i barnehagen. (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 47)

I følgeendringene er de to siste kulepunktene slått sammen til ett. Ellers er det ikke gjort innholdsmessige endringer i 2011-planen. I første formulering skal altså førskolelærere være sitt yrkesetiske ansvar bevisst og *praktisere* barnehagens verdigrunnlag. I den forrige formålsparagrafen, og i 2006-planen, da den eneste eksplisitte referanse til verdiforankring i barnehageloven var kristendommen, kunne dette ses som en praktisering av utelukkende kristne verdier. Nå er dette justert med tilføyselsen av humanismen.

I forhold til artikkelens innledende spørsmål, er det strengt tatt kun de to siste punktene som gir noen føringer eller antydninger, om hva en førskolelærer trenger å vite om religion. De første er av mer generell pedagogisk karakter. Den mest forpliktende formuleringen er å ”la den kristne kulturarven komme til uttrykk”. Punktet å kunne ”markere andre religiøse, livssynsmessige og kulturelle tradisjoner som er representert i barnehagen”, er langt videre og gir både muligheter og utfordringer. Det signaliserer nok en gang bredde i kompetansen til en førskolelærer. Når markering av høytider eller tradisjoner trekkes fram, berger det dermed for komplekse vurderinger for førskolelærers side. For det første er det vanskelig å ha en beredskap i forhold til alle de religioner som muligens kan være representert i barnehagen en gang i fremtiden. Samtidig med denne utfordringen er det et paradoks at rammeplanen også i 2011 står i fare for

å kommunisere at det strengt tatt holder med kunnskap om kristendommen. Hvilken kunnskap, hvor mye eller lite som trengs i forhold til andre religioner synes uklart. Et vesentlig spørsmål er derfor hvilken beredskap i forhold til dette RLE-faget i førskolelærerutdanningen kan gi.

RLE I RAMMEPLANEN FOR FØRSKOLELÆRERUTDANNINGEN

Gjeldende rammeplan for førskolelærerutdanningen er fra 2003. Det er senere gjort en mindre justering i rammeplanen datert 10. november 2009 (Kunnskapsdepartementet, 2009). I denne justeringen ble fagområdet i førskolelærerutdanningen som tidligere het *Kristendoms-, religions- og livssynskunnskap* (KRL) endret til *Religion, livssyn og etikk* (RLE). Samtidig ble det gjort noen mindre endringer i innholdet i fagområdet målformuleringer. Det er denne siste versjonen av rammeplanen (Kunnskapsdepartementet, 2009) med fagområdet RLE som ligger til grunn for den videre gjennomgangen.

Justeringen i rammeplanen for førskolelærerutdanningen ble i høringsbrevet fra 27.11.2008 (Kunnskapsdepartementet, 2008) begrunnet med henvisning til den kritikk som var rettet mot den norske stat av den Europeiske menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg (EMD) i juni 2007. Bakgrunnen for kritikken var saken som var anlagt av foreldre i forhold til de begrensede mulighetene for fritak fra KRL-faget i grunnskolen. Den norske stat satt i verk tiltak for å etterkomme dommen i EMD, og et ledd i dette var at betegnelsen på grunnskolefaget i 2008 ble endret fra KRL til RLE. Endringene i rammeplanene for både førskolelærer- og allmennlærerutdanningen ble, ifølge høringsbrevet, gjort for å være i tråd med utviklingen i de øvrige av utdanningssektorens fag (i grunnskolen og allmennlærerutdanningen).

I tidsrommet forslaget til justert rammeplan for førskolelærerutdanning var ute på høring, ble den nye formålsbestemmelsen barnehageloven vedtatt i Odelstinget (2008). Bakgrunnen for den reviderte rammeplanen var slik sett både kritikken fra EMD og endringen i barnehagens formålsparagraf. Et felles innhold i kritikken fra EMD og den nye formålsparagrafen, er den eksplisitte referansen til menneskerettighetene. I høringsbrevet fra Kunnskapsdepartementet heter det om grunnskolen formålsparagraf at "Det er derfor gjort endringer i § 2–4 slik at det ikke er tvil om at faget er i samsvar med mennes-

kerettighetene." Den samme intensjon synes å være tydelig i den nye rammeplanen for førskolelærerutdanningens og barnehagelovens eksplisitte referanse til disse. Med den justerte rammeplanen er nå vektleggingen av menneskerettighetene ikke bare med som kunnskapsstoff. Det presiseres nå at undervisningen i førskolelærerutdanningen generelt, og i fagområdet ERF, skal være i samsvar med menneskerettighetene. Dette gir noen nye ansatser og føringer for den videre utviklingen av fagområdet RLE.

Rammeplanen for førskolelærerutdanningen er etter en innledende del strukturert i tre målområder: Faglig kunnskap, Pedagogisk arbeid med barn, og Samhandling og refleksjon.

Fagområdet RLE innledes med en vektlegging av religionens betydning for individ og samfunn, slik det også gjøres i rammeplanen for barnehagen:

Religioner og livssyn gjenspeiler menneskers dypeste spørsmål og har gjennom historien bidratt til å forme individ, fellesskap, kultur og samfunn. Høytider og skikker, moral og rett, språk og litteratur, musikk og kunst har ofte sin opprinnelse i religion, folketro og ulike livssyn. Kristen tro og tradisjon har i særlig grad preget norsk kultur og historie. Samtidig blir det norske samfunnet i økende grad sammensatt av grupper som har sin bakgrunn i andre tros- og livssynstradisjoner. (Kunnskapsdepartementet, 2009, s. 30)

Fra å åpne bredt i forhold til religioner og livssyn generelt, snevres det hele noe inn med referanse til en norsk kontekst der kristen tro og tradisjon er av spesiell viktighet, noe som gjøres også i læreplanene for de andre religionsfagene i norsk utdanningssektor. Dette gjenspeiles også i fagområdet RLE i rammeplanens øvrige deler. Kristendommen er den eneste religionen som nevnes eksplisitt. Under *Faglig kunnskap* formuleres det at studentene skal:

- ha kunnskap om noen sentrale fortellinger i Bibelen og noen sentrale elementer i kristen troslære
- ha kunnskap om kristne høytider, tradisjoner og merkedager og kjenne til deres ofte sammensatte opphav og begrunnelser
- kjenne til kristendommens betydning for norsk kultur lokalt og nasjonalt. (Kunnskapsdepartementet, 2009, s. 30).

Under området *Pedagogisk arbeid med barn* formuleres det i forlengelsen av dette at studentene skal:

- kunne anvende sentrale bibelfortellinger og andre tradisjoner knyttet til kristne høytider og merkedager. (Kunnskapsdepartementet, 2009, s. 31).

Gjennom disse formuleringene er kristendommen nokså entydig den mest vektlagte religionen. Målformuleringene berører både Bibelen, troslære, høytider, tradisjoner, merkedager og betydning for lokal og nasjonal kultur. Det synes å ligge en forståelse av kristendommen til grunn som kommuniserer at den er spesielt viktig for å forstå det norske (og europeiske) samfunn. Perspektivet er i noen grad sammenfallende med det engelske begrepet 'religious literacy' (Moore 2007; Prothero 2007). Det beskriver kunnskaper om religion som en viktig del av mer generell kulturell innsikt. Kunnskaper om religion handler i et slikt perspektiv om å ha kunnskap om egen kultur og historie. Nytt er det at Livssynshumanismen, "som det største sekulære livssynet i Norge", også nevnes eksplisitt, både under fagområdets Formål og egenart og under Faglig kunnskap. Her heter det at "Studentene skal ha kunnskap om livsynshumanismen og om Human-Etisk forbund i Norge og deres markeringer og sentrale seremonier" (Kunnskapsdepartementet, 2009, s. 30).

I forhold til andre religioner signaliseres det stor valgfrihet og lite spesifikk og forpliktende kunnskap når det formuleres under *Faglig kunnskap* at studentene skal "kjenne hovedtrekkene ved noen andre religioner og livssyn, med vekt på sentrale fortellinger, familieliv og hverdagsliv." Om og hvordan dette presiseres i undervisningen, er opp til den enkelte utdanningsinstitusjon som tilbyr førskolelærerutdanning. I henhold til universitets- og høyskolelovens §46-2 skal hver enkelt utdanningsinstitusjon utarbeide en fagplan basert på rammeplan for førskolelærerutdanningen. Det betyr at det er opp til hver enkelt fagansvarlig lærer eller lærerteam å avgjøre hvilke religioner som nevnes i førskolelærerutdanningen. Det gir rom for regionale og institusjonsspesifikke presiseringer om hva en førskolelærer bør kunne om religion. Rammeplanen signaliserer i likhet med rammeplanen for barnehagen, et behov for en bredde i førskolelærerens kompetanse. Mønsteret i breddetenk-

ningen er imidlertid en tenkning om religion der formelen er kristendommen pluss de andre.

RLE i førskolelærerutdanningen skal slik sett primært gi en *religious literacy* som synes å være relevant for kristendommen og norsk kultur. Utfordringen med koblingen mellom religion og kultur, er at religion gjerne tillegges vekt som kulturell og, dermed også som, nasjonal og etnisk markør. Rendyrkes en *religious literacy* der kunnskap om kristendom og humanisme knyttes til norsk kultur og tradisjon, gir det kommende førskolelærere hovedsakelig en kunnskapsbase og kompetanse om religion som bidrar til å fremheve relasjonen mellom det å være etnisk norsk og kristen eller humanist. Religion som nasjonal og etnisk markør fremheves, og intensjonene i rammeplanen vil, i et maktperspektiv, fungere politisk ideologisk for å fremme kristne og (neo-)nasjonalistiske perspektiver i møte med migrasjon og globaliseringsprosesser.

Rammeplanen vektlegger også religioner og livssyns betydning for det enkelte barn når det formåles at "Religion, livssyn og etikk er viktig for utvikling av barns personlighet og kulturelle identitet" (Kunnskapsdepartementet, 2009, s. 30). Det kommuniseres en preskriptiv forståelse eller holdning til religion og livssyn, som en viktig, og nærmes nødvendig, del av den menneskelige utvikling, og henspiller til utviklingspsykologisk orienterte perspektiver. Religioner og livssyn framstilles som så viktig for den menneskelige utvikling, at vektleggingen kan ses som et uttrykk for et religiøst (teologisk) apologetisk prosjekt på religionens vegne. Det antydes nærmest at dersom et barn ikke blir kjent med religioner eller livssyn, så vil det gå ut over barnets personlighet. På hvilken måte religion, livssyn og etikk er viktig for utvikling av barns personlighet, utdypes eller presiseres imidlertid ikke. I faglitteraturen for førskolelærerutdanningen konkretiseres dette ofte med referanser til psykologer og religionspsykologer. For eksempel utviklingspsykologer som Ernest Harms, Ronald Goldman, James Fowler, og mer sosiologisk orienterte som Hjalmar Sundén, Oddbjørn Evenshaug og Dag Hallen, og Sigmund Harbo (jf. Fougner, 1989; Sødal, 2009).

RAMMEVERKET FOR FØRSKOLELÆRERES KOMPETANSE OM RELIGION: OPPSUMMERING OG KRITISKE PERSPEKTIVER

På bakgrunn av den korte gjennomgangen av barnehagelovens formålsparagraf og ramme-

plan for barnehage og førskolelærerutdanning, kan det antydes noen hovedtrekk i hva en førskolelærer, i følge dette rammeverket, bør kunne om religion.

Kristendommen er den eneste religion som gjennomgående nevnes eksplisitt. Denne har riktignok fått følge av livssynshumanismen i barnehagens formålsparagraf. I rammeplanen for førskolelærerutdanningen gjenspeiles dette med særlig referanse til Human-Etisk Forbund (HEF) i Norge, som for øvrig er den eneste tros- eller livssynsorganisasjonen som nevnes eksplisitt. Det betyr at HEF har lyktes i å sette seg selv på kartet og framstår dermed som den eneste humanistiske livssynsorganisasjonen i Norge.¹ Vektleggingen av kristendommen og livssynshumanisme begrunnes med referanser til kulturarv og historie, og peker i retning av en form for "religious literacy" der kompetansekrav knyttet til religion står i forhold til nasjonal historie og kultur. I tillegg presiseres det innledningsvis i fagområdet RLE i rammeplanen for førskolelærerutdanningen at "Undervisningen skal være saklig og upartisk og presentere alle religioner og livssyn på en faglig måte, ut fra deres særpreget og mangfold, og med respekt" (Kunnskapsdepartementet, 2009, s. 30). Når denne presiseringen gjøres i rammeplanen, er det ikke uttalt hvilke andre religioner og livssyn det er. Det er prinsipielt uheldig.

Å være muslimsk og norsk, eller hindu og norsk, blir slik sett til dels motstridende størrelser. Kunnskap og vektlegging av kristendommen, selv forstått som *religious literacy*, står isteden i fare for å opprettholde etablerte maktstrukturer som gir kristendommen forrang (jf. Avalos, 2009). Resonnementet blir at når majoriteten av Norges befolkning er norsk, er det naturlig at kristendommen tillegges størst vekt (jf. Rammeplan for barnehagen, Kunnskapsdepartementet, 2006, s. 9–10). Så lenge en slik vektlegging av kristendommen gjøres i forhold til kunnskapsstoffet i rammeplanene for barnehage og førskolelærerutdanning, kan det muligvis aksepteres. Når vektleggingen av kristendommen både angir utdanningens verdigrunnlag og er

1. HEF er ikke lenger enerådende blant humanistiske livssynsorganisasjoner i Norge. Sosialhumanistene er en tilsvarende organisasjon som tilbyr vilse, ungdomsundervisning og har fått tildelt gravlundensareal på Grefsen i Oslo. Selv definerer Sosialhumanistene seg som et supplement og ikke som en konkurrent til HEF. Hjemmeside: www.sosialhumanistene.no [sist besøkt 23. feb. 2011]

spesielt vektlagt faginnhold, inntreer en kvalitativ slagside mot kristendommen som ikke kan sies å utgjøre en *religionslikhet*.

Prinsipielt sett, bidrar strukturen i fagområdet for RLE i førskolelærerutdanningen i Norge, til å sosialisere de framtidige førskolelærere inn i en tenkning om religion der kristendommen tillegges spesiell vekt. Den bidrar til å bekrefte kristendommens forrang, både i de politisk vedtatte dokumenter og i forståelsen av kristendommen som kulturarv. En "religious literacy" som vektlegger kristendommen for å forstå norsk kultur, vil slik sett forsyne førskolelærere med argumenter for å begrunne kristendommens særstilling i norsk kultur, og derfor også i barnehagen. Kristendommens sentrale plass i norsk kultur og historie skal heller ikke underkommuniseres, men det er betimelig å stille spørsmålstegn ved hvor mye plass dette skal få og hvor mye det skal vektlegges. Det samme gjelder for den norske varianten av livssynshumanisme, representert ved HEF. I førskolelærerutdanningen er det likevel prinsipielt problematisk når kristendommens rolle i det norske samfunn vektlegges spesielt, samtidig som andre religioner ikke nevnes. Det norske samfunn er mer enn noen gang et sammensatt og flerkulturelt samfunn, og det bør i større grad gjenspeiles i hva som nevnes eksplisitt i førskolelærerutdanningen generelt, og særlig i RLE-faget.

Ses alle lære- og rammeplaner for religionsfagene i norsk utdanningssektor under ett, er det et paradoks at rammeplanen for førskolelærerutdanningen ikke nevner andre religioner enn kristendommen. I læreplanen for Religion og etikk i videregående skole tillegges islam særlig stor vekt for det norske samfunnet. Dette har resultert i at islam nå (for første gang i en norsk læreplan) er et eget hovedområde i et religionsfag i offentlig utdanning. I den foregående læreplanen for Religion og etikk ble dette begrunnet i innledningen: "Islam er en så viktig religion både i verdenssamfunnet og i Norge at den har fått noe større plass i faget enn andre ikkekristne religioner" (Kirke, utdannings-, og forskningsdepartementet, 1996, s. 3). Det var i 1996, men vektleggingen av islam er videreført ved å la islam være eget hovedområde i den nye læreplanen i Religion og etikk (Utdanningsdirektoratet, 2006).

Det kan dermed synes som om argumenter som tillegger kunnskap om islam vekt i andre deler av utdanningssystemet, ikke synes å gjelde for framtidige førskolelærere. Det trass i at ram-

meplanens kapittel 1.4 *Samfunn barnehage/skole* vektlegger at en relevant førskolelærerutdanning, bør gi en kompetanse og refleksjon i forhold til at Norge har blitt et flerkulturelt samfunn. Det krever blant annet at et internasjonalt perspektiv og utsyn blir integrert i alle fagområder. Kunnskaper om kultur, religion og livssyn framstår slik sett viktigere enn noen gang (Kunnskapsdepartementet, 2009, s. 8f). Når en lignende argumentasjon i læreplanen for videregående utdanning omsettes i en vektlegging av islam, er det nærliggende å tenke at det samme kunne vært gjort i rammeplanen for førskolelærerutdanningen i fagområdet RLE. Det gjøres altså ikke i de statlige dokumentene, mens de fleste førskolelærerutdanningene i Norge synes likevel å gjøre det.

HVA BØR EN FØRSKOLELÆRER KUNNE OM RELIGION?

De kritiske anmerkningene ovenfor er viktig å ha med i debatten om kunnskapsinnhold og kvalitet i førskolelærerutdanningen. Anmerkningene antyder også noe om hva jeg i fortsettelsen vil argumentere for er viktig kunnskap om religion for en førskolelærer.

INTERKULTURELL KOMPETANSE

Rettes blikket mot den konteksten førskolelærere skal inn i og det rammeverk de skal forholde seg til, er det viktig med en kompetanse som rettes mot arbeid i et flerkulturelt samfunn. Komplexiteten i denne kompetansen reflekteres eksempelvis godt i et avsnitt fra kapittel 1.1 *Barnehagens verdigrunnlag* i Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver:

Den etiske veiledning barnehagen gir, må ta hensyn til barnas alder og det enkelte hjemms kulturelle, religiøse og verdimeslige tilknytning. Det er avgjørende å legge arbeidet til rette for en felles forståelse for det som skjer i barnehagen. Barnehagen skal lære barna om verdier forankret i kristen og humanistisk arv og tradisjon. Opplæring til tro er hjemmets ansvar. Barnehagen må påse at barna ikke kommer i lojalitetskonflikt mellom hjemmet og barnehagen. Det enkelte barns og de enkelte foreldres integritet skal respekteres. (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 12)

Avsnittet skisserer en form for interkulturell kompetanse. Kultur er et ord som forekommer hyppig i rammeplanen for førskolelærerutdanningen, og det heter blant annet at studentene i praksisperiodene skal få innsikt i ”flerkulturelle utfordringer”. Dette er viktig, kanskje særlig i forhold til samarbeidet mellom barnehage og hjem. Det peker mot en interkulturell kompetanse og interkulturell kommunikasjon, uten at disse uttrykkene brukes i planverket.

Interkulturell kompetanse for arbeid i en flerkulturell og flerreligiøs kontekst, bør inneholde noe kunnskap om religion og kultur generelt. Det er kanskje særlig viktig i dagens såkalte informasjonssamfunn. Å bidra med saklig og nyansert kunnskap om religioner som har etablert seg i det norske samfunn, er viktig. Det vil føre til innsikt i den offentlige debatten om religion, der spissformulerte anti-religiøse og pro-religiøse synspunkter på religion dominerer. Media kan være en kraftfull opinionsdanner og nettopp derfor er det viktig å ha et reflektert forhold til hvordan religioner framstilles og omtales her.

Religion, livssyn og kultur vil kunne prege relasjonen og samarbeidet mellom barnehage og hjem. Kunnskap relatert til dette bør løftes tydeligere fram. Det betyr at fagområdet i førskolelærerutdanningen i enda større grad enn i dag bør tydeliggjøres som et fag som gir en interkulturell kompetanse, slik det i noen grad gjøres under hovedområdet *Samhandling og refleksjon* i RLE-faget. Det er et område som er like viktig som mer praktisk-didaktisk kompetanse rettet mot praktisk arbeid med ERF i barnehagen. I forhold til en interkulturell kompetanse, ligger det muligheter for gjøre kompetansekravene under hovedområdet *Faglig kunnskap* mer rettet mot hovedområdet *Samhandling og refleksjon*. For eksempel ved kunnskapsmål som omhandler forholdet religion og etikk, og hvordan ulike religioners etiske dimensjoner kan knyttes til ulike moralske spørsmål som kjønnsroller, seksualitet, eller spørsmål knyttet til barneoppdragelse og sykdomsforståelse. Dette vil kunne være relevant for barnehagens daglige aktivitet og sentralt i en interkulturell kompetanse (jf. Bøhn og Dypedahl, 2009; Eriksen & Sajjad 2011). Faget RLE i førskolelærerutdanningen bør derfor bidra til å gi førskolelærere gi en generell kulturell kompetanse om religion som et kulturelt og sosialt fenomen. Det vil også si som et fenomen som i stor eller liten grad kan påvirke foreldres syn på deres barn og barneoppdragelse, kjønn, mat, samt en rekke etiske (moralske) spørsmål

(jf. Jensen og Rothstein 1998). For praksisfeltet vil slik basiskunnskap med utgangspunkt i religionsvitenskapelige perspektiver være relevant for arbeid i barnehagen, fordi en førskolelærer vil hovedsakelig møte religion som et sosialt fenomen, som betydningsfullt for familier og for hvordan foreldre ønsker å oppdra sine barn.

Hvilke religioner?

Med utgangspunkt i de faktiske målformuleringene i ERF i barnehagens rammeplan, knyttes mye av fagområdets innhold til religiøse høytider. En førskolelærer skal ha en kompetanse som gjør vedkommende i stand til å kunne markere religiøse høytider som er representert i barnegruppen. Litt spissformulert kan det hevdes at dette krever kunnskaper om alle samtidsreligioner som en dag kan tenkes å være representert i barnegruppen i barnehagen. Det er selvsagt et lite konstruktivt utgangspunkt å argumentere for at en førskolelærer i Norge må kunne noe om alle verdens religioner, selv om de en gang kan tenkes å være representert i norske barnehager. Utfordringen er dermed å finne et kunnskapsnivå og -grunnlag for førskolelærere som kan tenkes å forberede dem på at både kjente og utkjente religioner en dag er representert i barnegruppen. Dernest kommer en praktisk-didaktisk kompetanse som kan gi kunnskaper og ferdigheter i forhold til hvordan for eksempel høytider kan *markeres*, uten at man går over i religionsutøvelsen og *feirer* en høytid.

Når det generelt kulturelle og det praktisk-didaktiske skal konkretiseres i RLE-faget, melder selvsagt spørsmålet seg om hva som kan sies å være "de mest relevante religioner" for arbeid i barnehagen. Den umiddelbare oppfattelsen av hva som framstår som relevant, vil selvsagt kunne variere i stor grad alt etter hvor man jobber i landet. En barnehage i Oslo vil kunne være svært sammensatt av barn med ulik kulturell og religiøs bakgrunn, mens mange barnehager i Nord-Norge fremdeles forholder seg til svært homogene barnegrupper på det kulturelle og religiøse område. Samtidig skal de høyere utdanningsinstitusjonene som tilbyr førskolelærerutdanning, utdanne for arbeid over hele landet. Rammeplanen for førskolelærerutdanningen bør derfor tilby noe generell kunnskap om religion og kultur, men også tilby en mer spesifikk innføring i enkeltreligioner. Flere religioner bør nevnes eksplisitt, i stedet for dagens mer åpne målformulering om at studentene skal "kjenne hovedtrekkene ved noen andre religioner og

livssyn". Et minimum av religioner bør nevnes. Det sikrer en bredde som også en interkulturell kompetanse signaliserer. Det vil også i større grad signalisere en kvalitativ likebehandling av religioner. I dag er kristendommen, sekulære livssyn og islam de mest dominerende i det norske samfunnet, og bør vektlegges spesielt. Hinduisme, buddhisme og sikhisme forekommer mer spredt, men er representert i store deler av landet. En eller to av disse bør også nevnes eksplisitt i RLE i førskolelærerutdanningen. I tillegg bør det fremdeles også være åpninger i rammeplanen for at utdanningsinstitusjonene tar med religiøse grupper av lokal eller regional betydning (f.eks. Jehovas vitner og kristne grupperinger som læstadianismen og Smiths venner).

Teoretisk kunnskap eller overordnede perspektiver om religioner

I tillegg til noe kunnskap om enkeltreligioner, vil en generell teoretisk kunnskap om religioner og livssyn være viktig. Det vil gi kunnskap om fenomenet religion, om hvordan hver religion preges av mangfold, og hvordan religion (og religioner) kan opptre i samfunnet. En generell kunnskap vil bidra med viktig innsikt om at generelle beskrivelser av en religion og dens innhold, ikke kan betraktes som en universalnøkkel til forståelse av enkeltpersoners relasjon til religionen. Det vil si kunnskap og kompetanse som kan få fram at religion ikke er en ting eller en størrelse som eksisterer uavhengig av de enkeltindivider og grupper som følger religionen (jf. Jensen, 2003). Dette er en viktig kompetanse, fordi generelle forestillinger, praksiser og forskrifter i en religion ikke overtas og forstås likt av alle. En erfaring med barn og foreldre som er muslimer vil ikke uten videre kunne appliseres ved det neste møtet med muslimske barn og foreldre. En del av dette er også en bevissthet om at ikke alle personer som har en bakgrunn i en religion er troende og praktiserende.

Kunnskaper om, og innsikt i hva religion er, og på hvilken måte og i hvilke sammenhenger den kan bety noe for mennesker, er derfor verdifullt. Kunnskap om kultur, religion og livssyn er derfor et sentralt innhold i kompetansen for den dannede førskolelærer. Det kan også sies å utgjøre profesjonsrettet kunnskap. Med slik kunnskap vil en førskolelærer slippe å bli "tatt på sengen" av at foreldre med bakgrunn i Jehovas Vitner ønsker å ta barnet ut fra barnehagen i adventstiden, eller bli overrasket over ønsker om at barnehagen skal bidra til å overholde religiøst

eller kulturelt betingede forskrifter om mat og klær, eller om mer vektlegging av bibelfortellinger i barnehagens samlingsstunder. Religioner og livssyn er ingredienser i verden som førskolelærere før eller siden må forholde seg til. Kunnskaper om religioner og livssyn er derfor verdifullt og en sentral del av førskolelæreres interkulturelle kompetanse.

Den kunnskap som formidles i et religionsfaget RLE i førskolelærerutdanningen, bør være vitenskapelig produsert og fundert. Etter mitt syn, vil kunnskaper om religioner og livssyn med forankring i religionsvitenskapen gi den beste ballast for førskolelærere som skal jobbe i et flerkulturelt samfunn. I religionsvitenskapen er det nettopp viktig å sikre at ikke en forståelse av religion i det religiøse landskap blir satt som representativt for alle forståelser av religion. Derfor legger religionsvitenskapen i dag et sekulært religionsbegrep til grunn når religioner skal studeres (jf. Jensen & Rothstein, 2000). Det sekulære religionsbegrep og den sekulære tilnærmingen til religioner og livssyn, er slik sett distansert fra sitt studieobjekt, og bidrar slik med å sette det i perspektiv. Det vil derfor være en garanti for at mangfoldet i en religiøs tradisjon også tas med. Det sikrer også en kvalitativ likebehandling av alle religioner og livssyn.

En religionsvitenskapelig tilnærming vil dermed kunne bidra til en nyansering av hvordan verdigrunnlaget i barnehagen bør forstås. Slik vil man kunne sikre at den eksplisitte referansen i formålparagrafen ikke brukes til å framheve kristendommens og livssynshumanismens forrang framfor andre religioner. En religionsvitenskapelig tilnærming vil kunne motvirke og gjøre førskolelærer bevisst de strukturelle maktstrukturer som ligger latent i rammeverket.

Slike perspektiver bør, etter min mening, inn og tydeliggjøres i førskolelærerutdanningens RLE-fag. De bør erstatte de mer psykologisk og livstolkingsorienterte perspektivene¹. ”Å skaffe seg innsikt i barns livstolkning”, slik det formuleres i rammeplanen for førskolelærerutdanningen, står i fare for å signalisere et perspektiv der barnehagen skal stimulere barns individuelle (religiøse) livstolkning. Slikt arbeid med livstolkning må kunne sies å være en del av den religiøse eller livsynsmessige oppdragelse. Det bør staten og de offentlige institusjoner overlate til foreldre og religiøse institusjoner, dersom religionsfriheten skal være reell. Å arbeide med barns livstolkning vil kunne føre til at barn stilles i en omulig lojalitetskonflikt mellom hjemmet og

barnehagen, noe det advares mot i den nye rammeplanens kapittel 1.1 (Kunnskapsdepartementet, 2011).

OPPSUMMERING

Det er liten tvil om at kunnskap om religion og dagens flerkulturelle samfunn bør være en del av undervisningsporteføljen til førskolelærerutdanningen. Overordnede perspektiver på religion og religioner, hvordan disse konstrueres og representeres, vil kunne bidra til å utvide førskolelæreres forståelseshorisont og danne et grunnlag for å utvikle en interkulturell kompetanse. Det vil også gi perspektiver og få fram at man som førskolelærer ikke opererer i en avgrenset sfære knyttet til seg selv som individ og den enkelte spesifikke barnehage. Isteden vil kunnskap om religion og kultur bidra til at førskolelærere ser seg selv og barna i barnehagen i en større relasjon til samfunnet og til verden. Det vil si å inneha en kompetanse som peker ut over og kan sette det rent praktiske eller tekniske innholdet i barnehagen, og egen kompetanse, i perspektiv.

Jeg har forsøkt å argumentere for en førskolelærerutdanning som i større grad vektlegger en religionsvitenskapelig tilnærming til religion og livssyn som peker mot en interkulturell kompetanse. En del av den religionsvitenskapelige tilnærmingen handler om at flere eksempler på religioner bør nevnes eksplisitt i rammeplanen for førskolelærerutdanning, og kanskje særlig en religion som islam som er blitt en viktig samfunnsfaktor i det norske samfunn de siste tiårene. Gode teoretiske grep og flere eksempler på ulike religioner vil sikre at en slagside mot en religion unngås, og dermed føre til større grad av religi-

1. Livstolkningsdiskursen i norsk religionsdidaktikk har vokst seg til dels stor og uoversiktlig siden Peder Gravem introduserte begrepet i en artikkelserie i *Prismet* 6/96. Artikkelserien har vært en svært viktig premissleverandør for forståelsen av begrepet 'livstolkning' og for at begrepet nå av mange anses å være ett av de viktigste begrepene i religionsfagene i skolen. Begrepet er tenkt som samlende og overbyggende for både religiøse og ikke-religiøse barn og unge fordi det ikke trenger å inneholde religiøse referanser, men også kan defineres sekulært (jf. Mogstad, 2009, s. 218). I forlengelsen av dette kan det også nevnes at Sturla Sagberg argumenterer for at begrepet 'spiritualitet', som jeg oppfatter som synonymt med 'åndelig', er et videre begrep enn livstolkning: "Livstolkning innebærer en aktiv kognitiv handling. Spiritualitet legger vekten mer på hva og hvem et menneske er" (Sagberg, 2006, s. 114)

onslighet i det statlige rammeverket. Det vil gi en grunnleggende kunnskap og innsikt i hvordan religioner og livssyn forstås ulike i dagens flerkulturelle og globaliserte samfunn. Det vil bidra til en generell kulturell kompetanse hos førskolelærere som òg vil være relevant for praksisfeltet. En førskolelærer bør derfor ha noe generell kunnskap om et utvalg religioner som er aktuelle i det norske samfunn. Denne kunnskapen må suppleres med en bevissthet om mangfoldet i de ulike religioner, blant annet i en interkulturell kompetanse der førskolelærere evner å samtale med foreldre og foresatte om deres forståelse av religion og hva den kan komme til uttrykk i barnehagen.

REFERANSER

- Avalos, H. (2009). Is biblical illiteracy a bad thing? Reflections on bibliolatry in the modern academy. *CSSR Bulletin*, 38(2), 47–52.
- Ball, S. J. (1994). *Education reform: A critical and post-structural approach*. Buckingham: Open University Press.
- Ball, S. J. (2008). *The education debate*. Bristol: Policy Press.
- Bøhn, H., & Dypedahl, M. (2009). *Veien til interkulturell kompetanse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Copley, T. (2008). *Teaching religion: Sixty years of religious education in England and Wales*. Exeter: University of Exeter Press.
- Elgesem, F. (2003). Talking av EMK: Menneskerettsdomstolens metode. *Lov og rett*, (4–5), 203–230.
- Eriksen, T. H., & Sajjad, T. A. (2011). *Kulturforskjeller i praksis: Perspektiver på det flerkulturelle Norge*. 5. utg. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Fougner, J. (1989). *Gud i barnehagen: Om barn, religion og etikk*. Oslo: Tano
- Goodlad, J. I. (1979) (Ed.). *Curriculum inquiry: The study of curriculum practice*. New York: McGraw-Hill.
- Jensen, T. (2003). Mange muslimer, mange islamer. I M. Sheikh, F. Alev, B. Baig og N. Malik. (Red.), *Islam i bevegelse* (s. 23–64). København: Akademisk forlag.
- Jensen, T., & Rothstein, M. (1998). *Etikken og religionerne*. København: Aschehoug.
- Jensen, T., & Rothstein, M. (Red.) (2000). *Secular theories on religion*. København: Museum Tusulanum Press.
- Kirke, utdannings-, og forskningsdepartementet. (1996). *Læreplan for videregående opplæring: Religion og etikk [RE96]*. Oslo: Departementet.
- Kunnskapsdepartementet. (2006). *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Kunnskapsdepartementet. (2007). *Formål for framtida: Formål for barnehagen og opplæringen (NOU 2007:6)*. Oslo: Departementet.
- Kunnskapsdepartementet. (2008). Høringsforslag til endring av allmennlærerutdanningens rammeplan og førskolelærerutdanningens rammeplan for Kristendom, religions- og livskunnskap (KRL) (27.11.2008). Oslo: Departementet.
- Kunnskapsdepartementet (2009). *Rammeplan for førskolelærerutdanningen*. Justert 10. november 2009. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Kunnskapsdepartementet (2010). *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver: Utkast høringsdokument*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Kunnskapsdepartementet (2011). *Forskrift om endring i forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver* Oslo: Kunnskapsdepartementet. Lest 14 juni 2011 fra <http://www.lovdata.no/cgi-wift/ldles?xdoc=/for/ff-20110110-0051.html>
- Leganger-Krogstad, H., & Berge, M. B. E. (2009). Norway: Common compulsory religious education: A survey on professionalism among Norwegian school teachers. In H.-G. Ziebertz & U. Riegel (Ed.), *How teachers in Europe teach religion: An international empirical study in 16 countries* (sid. 153–167). Münster: Lit Verlag.
- Lied, S. (2009). The Norwegian *Christianity, religion and philosophy* subject KRL in Strasbourg. *British journal of religious education*, 31(3), 263–275.
- Mogstad, S. D. (2008). MF og utfordringene fra skolen. I B. T. Oftestad, & N. A. Røsæg, (Red.), *Mellom kirke og akademia: Det teologiske menighetsfakultetet 100 år, 1908–2008* (s. 205–220). Trondheim: Tapir.
- Moore, D.L. (2007). *Overcoming religious illiteracy: A cultural studies approach to the study of religion in secondary education*. New York: Palgrave MacMillan
- NOKUT. (2010). *Evaluerings av førskolelærerutdanning i Norge 2010: Del 1: Hovedrapport*. Oslo NOKUT.
- Odelstinget. (2008). Odelstingsbeslutning nr. 43 (2008–2009).
- Prothero, S. (2007). *Religious literacy*. New York: Harper.
- Sagberg, S. (2006). *Lærer og menneske: Å være ekte i møte med religiøs tro*. Oslo: UniPub.
- Sagberg, S. (2007). Barns åndelige tilhørighet. I S. Sagberg & K. Helander (Red.), *Barns tilhørighet* (sid. 85–96). Trondheim: DMMH.

- Sagberg, S. (2008). Children's spirituality in a Norwegian context. *International journal of children's spirituality*, 13(4), 355–370.
- St.meld. nr. 41 (2008–2009) *Kvalitet i barnehagen*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Stubø, I. (2010). Nye formålsparagrafer i skole og barnehage: Forholdet mellom universelle og partikulære verdier og verdi-tradisjoner. *Norsk teologisk tidsskrift*, 4, 229–254.
- Sødal, H. K. (2009). *Kristen tro og tradisjon i barnehagen* (4. utg.). Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Utdanningsdirektoratet. (200). Religion og etikk: Fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram. Oslo: Direktoratet.